

УДК 726.7:727.4

канд. арх. Жовква О.І.,
Департамент містобудування та архітектури КМДА

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПЛАНУВАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ХУДОЖНЬОГО ОПОРЯДЖЕННЯ ІНТЕР'ЄРУ СИНАГОГ В КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ

Виявляються особливості функціонально-планувальної організації синагог із зосередженням уваги на основних планувальних елементах серед яких: молитовний зал, Арон-кодеш, Біма. Також у статті приділена увага питанню виявлення закономірностей організації художнього оздоблення внутрішнього простору синагог в контексті іудейських канонів та традицій.

Ключові слова: синагога, Арон-кодеш, Біма.

Синагога як об'єкт для громадського та молитовного зібрання євреїв є носієм символічної мистецької космогонічної інформації, на зразок православних культових споруд. Синагога має свій неповторний образ, пов'язаний із історико-соціальними факторами традиціями; кожний елемент несе своє сакральне-символічне значення. Об'ємно-просторова і архітектурна форми синагоги базуються на образі Скінії.

Синагоги зазвичай прямокутні в плані з апсидою, нартексом і входом напроти вітваря, рис. 1 [3]. Так, українські синагоги традиційно мали центричний план розміром приблизно 16×20 м., а в Австро-Угорщині, наприклад, широко розповсюдженим був тип ротондальної синагоги. У XIX ст. в об'ємно - просторовій композиції синагоги з'являється купол, символізуючи єдність земного храму (квадратний молитовний зал) із небесною сферою

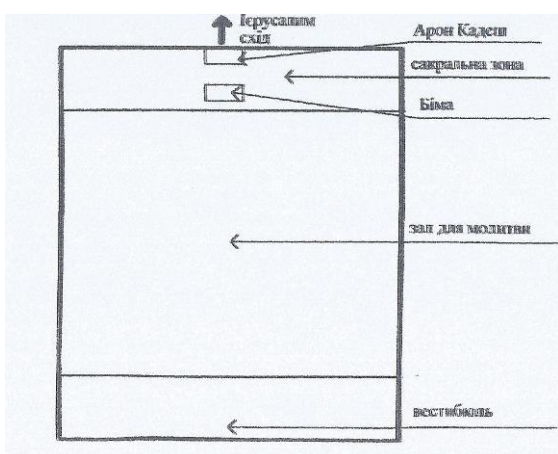

Рис. 1. Планувальна схема синагоги

(підкупольний простір). Купол зводився над головним архітектурним об'ємом синагоги, втілюючи, аналогічно Християнській доктрині, ідею земного храму.

Вхід до синагоги зазвичай прикрашається декоративною ліпниною. Його необхідно організовувати через двоє дверей у зв'язку з чим у єврейських культових спорудах передбачається вестибюль, як правило вздовж всього

молитовного залу. У багатьох синагогах збереглась традиція омивати руки перш ніж зайти – це обумовило необхідність організації санітарної зони у

вестибюлі. Поруч із вестибюлем може знаходитись школа для дітей (у деяких випадках єшива), кімнати равина та членів правління, житло для працівників тощо.

Планувальна композиція синагоги підпорядкована домінантній осі: вхід – Біма – Арон-кодеш, що орієнтується на Єрусалим. Синагога має три ключові складові: Арон-кодеш, Біму і зал для молитви та зборів. Таким чином, можна стверджувати, що основними елементами споруди, безумовно, є вівтарна частина і зал для молитви. Інтер'єр залу формують Арон-Кодеш біля східної стіни (івр. «святий ковчег»), Біма, з якої читають Тору (івр. «кафедра»). Арон-кодеш та Біма за традицією вирішувались як святилища.

Рис.2. Арон-кодеш синагоги Бродського у Києві

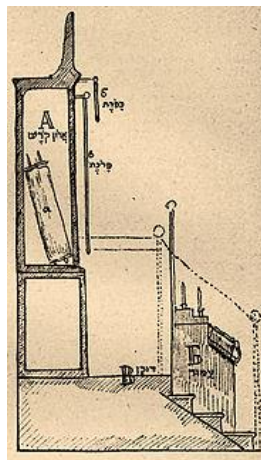

Рис. 3. Розріз Арон-кодеш

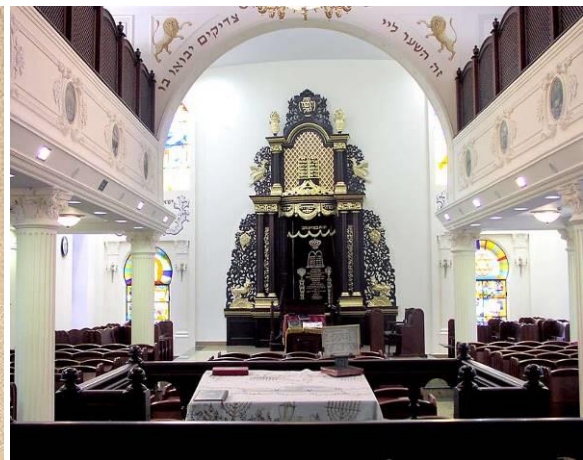

Рис. 4. Синагога на вул. Щекавицькій, м. Київ

Арон-кодеш розташовують на підвищенні, огороженому дерев'яною або металевою балюстрадою. Він складається із ніші або “шафи” зі звитком Тори (Святая Святих) і вівтарної стіни. Арон-кодеш, що являє собою вівтарну нішу для зберігання звитків Тори, зазвичай пластично вирішується у вигляді порталу та декорується єврейською символікою, рис.3. Він може бути кам'яний, мармуровий, дерев'яний. Арон-кодеш у великих синагогах, як правило, складної форми (триярусна брама), яка формується рослинним орнаментом із фігурами тварин і птахів. Ніша для зберігання Трои, фланкується з обох боків колонами, оздобленими рослинними мотивами (гілками, лозою), що символізує дерево життя, і зазвичай знаходиться у нижній частині Арон-колеш, рис. 4. У другому ярусі розміщують скрижалі Завіту із десятьма заповідями. Композиція Арон-кодеш завершується “корною Тори”, або двоголовим орлом з короною і пальмовими гілками — символ Царя Небесного, рис. 2. Верхню частину Арон-кодеш сучасних ортодоксальних синагог Литви та Польщі прикрашають зображеннями скрижалей, які підтримують з обох боків леви та короною, що увінчує загальну композицію.

Перед Арон-кодеш, зазвичай зі стелі спускається бронзова лампа, як символ незгасимого вогню; кругле вікно в композиції - символізує джерело світла (вище начало).

Молитовний зал синагоги може складатися із двох просторових утворень: безпосередньо молитовного залу і жіночої галереї, яка поєднується із основним (чоловічим) залом вузьким проходом і огорожується балюстрадою, або парапетом, оздобленим символічним розписом (наприклад, знаками зодіака). Жіноча синагога (або галерея) з'явилась у період Середньовіччя в Європі. Вона розглядалась як несуттєвий компонент споруди і не мала такої святості, як чоловічий зал [2]. Дванадцять вікон по периметру молитовного залу символізують дванадцять колін Ізраїлевих, парні спарені вікна — символ Скрижалей. Даний мотив, вікна по периметру молитовної зали, можна знайти і у Християнській, зокрема Візантійській, культовій архітектурі. Прикладом може бути собор Св. Софії в Константинополі: над його головним нефом (молитовним залом) знаходиться грандіозний купол, основу якого біля його п'ят прорізають 40 вікон, створюючи, таким чином, ефект його паріння.

Обов'язковим елементом у молитовному залі синагоги є ряд сидінь (лав), перед якими возвеличується Арон-кодеш. У центрі залу, як правило, розміщують **Біму** для читання Тори, що може являти собою підвищену трибуну прямокутну, або багатокутну (восьмиграну) в плані, огорожену декоративною огорожею із дерева (рис. 5), металу (синагога у м. Жовква). Біма може бути

Рис. 5. Біма синагоги в Києві

відкритою, або напіввідкритою (у вигляді напіввідкритої кафедри). Вхід влаштовується зі сторони північної і південної стіни (паралельно Арон-кодеш). Саме Біма організовує простір молитовного залу. У більшості синагог з центричним планом Біма, зазвичай, знаходиться в центрі залу, завдяки чому можна отримати оригінальну просторову схему з чотирма колонами в інтер'єрі синагоги із місцем для Біми у міжколонному просторі. Колони не беруть участі у формуванні єдиного архітектурного об'єму. Над чотирма центральними опорами може бути зведений внутрішній купол, для підкреслення центральної частини будівлі. В канонічних синагогах Біму розташовували у вівтарному секторі, що дозволяє розширити простір молитовного залу. Бажано, щоб зовнішній вигляд Біми був гармонійно пов'язаний із зовнішнім виглядом Арон-кодеш хоча б завдяки архітектурним деталям (малюнок балюстради,

огорожі тощо). Таким чином, можна стверджувати, що Біма являється дуже важливим елементом синагоги, оскільки сюди виносяться звитки Тори.

У IV ст. спостерігаються певні обмеження іудейських общин, в тому числі і іудейських культових споруд, у зв'язку з чим особлива увага зодчими починає приділятися не екстер'ерам, а інтерерам синагог. Оздоблення внутрішнього простору наповнюється сакральним змістом і отримує свої закономірності.

Вивчаючи особливості організації внутрішнього простору синагог, слід звернути увагу на те, що для даних споруд не властиве пишне убранство, на кшталт католицьких храмів. Це також можна пояснити тим, що синагоги завжди були не лише сакральними спорудами, а й місцем зібрання громади, їх могли влаштувати у будь-яких будівлях. Так, наприклад, з метою економії земельних ресурсів їх часто розташовували на верхніх поверхах житлових та громадських будинків.

Однак, заради справедливості слід зазначити, що чимало синагог Правобережної України були оздоблені розписами, що частково можна пояснити впливом монументального мистецтва дерев'яних храмів України. В дерев'яних синагогах зазвичай розписи були суцільними, у мурованих – ні. Як зауважує Яргіна: «Абсолютно правдоподібним є те, що сама ідея суцільних розписів і стелі взята майстрами дерев'яних синагог з дерев'яних церков південно-західної України, де ця традиція мала глибокі корені» [1].

Вплив мусульман на оздоблення синагог вбачаємо в утриманні від зображення людей в композиційних сюжетах настінного живопису. Також і досі популярними лишаються мавританські мотиви у вирішенні декору синагог – це мінаретоподібні башти, арки і вікна підковообразної форми, смугастий фасад, геометричний орнамент, яйцеподібні купола тощо.

При оздобленні синагог широко застосовується образотворча символіка. Вона містить в собі, як ритуальні атрибути (мінори, скрижалі), так і антропоморфні (руки, що благословляють), астрологічні (знаки зодіака), зооморфні (біблійні тварини), рослинні та інші символи. Традиція художнього оформлення синагог не регламентується лише релігією, Вона також формувалась на базі єврейської народної культури. Не існує і уніфікованих підходів до організації простору синагоги. Зазвичай стіни і склепіння вкриті поліхромними розписами до складу яких входили зазначені вище символи, орнаменти, арабески, архітектурні мотиви порталу, колон, ароки із релігійними текстами молитов. При оздобленні синагог також широко застосовується вітраж, мозаїка. Оздоблення підлог синагог мозаїкою подібне до оздоблення античних палаців, що свідчить також про вплив на архітектуру синагог

елліністичної культури (у період класицизму євреї при будівництві синагог орієнтувались на грецький храм) та, як вже зазначалось, ісламського зодчества.

У більшості синагог стіни вкриті фрагментарними розписами, або ж розписи єдиним суцільним килимом і поярусно покривають стіни і стелю. Поярусний розпис синагоги починається від рівня підлоги і завершується у підкупольному просторі.

Нижній ярус являє собою мотив аркад, що оточують молитовний зал, в які вписані орнаменти та біблійні тексти та висловлювання мудреців.

Наступний ярус у синагозі містить арабесковий та рослинно-геометричний декор. Парапет або огорожа галереї для жінок зазвичай оздоблюється циклічними мотивами (зодіакальний пояс, який традиційно пов'язаний з єврейським місячним календарем), що розташовується по колу, оточуючи Біму.

На верхньому ярусі, в центрі склепіння синагоги, зазвичай знаходиться зірка, а обабіч неї - медальйони із алегоричними зображеннями біблійних тварин: лева, орла, оленя, леопарда. Згідно єврейської традиції, Лев символізує силу, орел – далекоглядність, олень – швидкість, леопард – рішучість. Медальйони можна оздоблювати квітковим плетінням. На північній стіні, як правило, знаходиться зображення храмової менори.

Таким чином, живописний ансамбль розписів розмежовував простір залу і купол синагоги, як світ земний і небесний, минуле та майбутнє. У загальній програмі розписів синагог перевага надається теплому колориту.

Слід відмітити, що у формуванні комплексного оздоблення інтер'єрів синагог також активну участь беруть і предмети культу, серед яких металеві мінори, світильники, люстри тощо. Метал привносив індивідуальність в інтер'єри іудейських культових споруд. Слід зауважити, що загальне рішення інтер'єру синагоги повинно знаходилося у гармонічній єдності із окремими деталями, а також із такими значущими елементами сакрального простору, як Біма та Арон-кодеш [2].

Визначені особливості організації внутрішнього простору іудейських культових споруд були використані автором при розробці проекту реконструкції синагоги у м. Жовква Львівської області.

Загалом, слід зазначити, що між планувальною структурою синагоги, яка бере свій початок від Скінії, та планувальною структурою християнських та ісламських культових споруд можна провести паралель у контексті тричасної планувальної структури (сакральна, молитовна та вхідна зони). Також певні спільні риси можна віднайти і у підходах до мистецького опорядження внутрішнього простору синагог та культових споруд згаданих конфесій,

зокрема в частині застосування синтезу спільних для зазначених конфесій видів мистецтв.

Список використаних джерел

1. Бойко О.Г. Архітектура мурованих синагог Правобережної України: Автореф. дис. канд. архіт./ Національний університет «Львівська політехніка». - Л., 2010.
2. Котляр Е.А. Синагоги Украины второй половины XI – начала XX века как историко-культурный феномен: Автореф. дис. канд. искусствоведения/ Харьковский художественно-промышленный институт – Х., 2001.
3. Культові будинки та споруди різних конфесій: Посібник з проектування/ за ред. В.В. Куцевича.- К.: «КиївЗНДІЕП», 2002 – 117 с.

Аннотация

В статье выявляются особенности функционально-планировочной организации синагог и концентрируется внимание на таких основных ее планировочных элементах, как молитвенный зал, Арон-кодеш, Бима. Также в статье уделяется внимание вопросу выявления закономерностей организации художественной отделки интерьеров синагог в контексте иудейских канонів и традицій.

Ключевые слова: синагога, Арон-кодеш, Бима.

Annotation

The article highlights the peculiarities of functional planning of synagogues. The author concentrates on main planning elements of synagogues such as praying hall, aron-Kadesh, Bhima. The article also investigates the issue of decorating the interiors of synagogues within the context of Jewish canons and traditions.

Key words: synagogue, Aron-Kadesh, Bhima.